

Svensson, G. (2024). Besøksforvaltning i fugleperspektiv: Ea og dunvær på Vega. I A. Viken, G. Svensson & R. Benonisen, *Friluftsliv og besøksforvaltning*. (s. 251–266). Fagbokforlaget. DOI: <https://doi.org/10.55669/oa481112>

Kapittel 12

Besøksforvaltning i fugleperspektiv

Ea og dunvær på Vega

Gaute Svensson

Innledning

For å komme til Vega må en reise via sjøveien. Ferge eller hurtigbåt frakter en til de om lag 6500 øyene som stadig flere ønsker å reise til. Disse besøkene symboliserer også en reise som Vega har tatt – en reise fra et fraflytningstruet kystsamfunn til en turistdestinasjon med UNESCO-verdensarvstatus (fra 2004). Bakgrunnen for tildelinga av verdensarvstatus er knyttet til tradisjonene med ærfuglrøkting i kommunen. Røkting er en gammel praksis som betegner et symbiotisk forhold mellom fugl og folk (Carlsen, 2013). Ærfuglen, som er den største andefuglen, har vært en viktig kilde til både egg og dun og har bidratt til betydelig inntekt for folk på øyene. Sentralt i praksisen er det å bygge skjul av rekved og reir av tang, slik at fuglen får beskyttelse mot predatorer i hekkeperioden. Ærfuglrøktinga er en livsform hvor folk har levd av og med fuglen. Tilrettelegginga som ærfuglrøktinga krever har likhetstrekk med besøksforvaltninga som gjøres på Vega i forhold til reiselivet. Flere av tilretteleggingstiltakene har ført til betydelig besøk og blitt til nye attraksjoner. Et eksempel er den nye via ferrataen *Ravnfloget* med tilhørende overnatting.

Det er imidlertid ikke all tilrettelegging som skjer på Vega som gir besøksvekst. Både reiseliv og røkting handler om tilrettelegging for besøk – både av folk og fugl. Men mens røktinga har gitt økt antall besøkende, har bestanden av ærfugl hatt en nedgang. Om det er en sammenheng mellom veksten i reiselivet på Vega og nedgangen i ærfuglbestanden er usikkert. Det er imidlertid et paradoks at verdensarvstatusen som ble gitt Vega var knyttet til røktertradisjonen som nå er truet på grunn av bestandsnedgangen. Statusen skulle bidra til å gi røkterne verdiskapning utover de inntekter de hadde direkte av røktingen, i form av reiseliv. Man kan derfor stille spørsmålet om besøksforvaltning kan bidra til mer enn bare å sikre biologisk mangfold og gode opplevelser for tilreisende. Kan besøksforvaltning gi rom for lokalkunnskap og dermed gi sjøfuglen en tydeligere stemme i forvaltning av natur?

Dette kapitlet reiser spørsmål omkring hvordan dagens besøksforvaltning kan bidra til å inkludere lokale behov både blant folk og fugl. Søkelyset settes på samarbeidet mellom lokale røktere og fugl på den ene sida, og forvaltning og reiselivet på den andre. Kan man enes om en ambisjon om en samforvaltning? Hvilke hensyn evner dagens forvaltningspraksis å ta i sitt arbeid og kan dette forstås som det som kalles en relasjonell forvaltning? Hva kan en lære av ærfuglrøktinga som mer enn bare samhandling mellom arter, men også

som en praktisering av besøksforvaltning hvor fuglen er de besøkende? For å hjelpe til i tenkinga omkring dette brukes teorier fra Gregory Bateson (1972) og økosentrisk verditilskrivelse. Kort fortalt advarer Bateson (1972, 1979) oss mot å underbygge skillet mellom menneske og natur – et samfunnstrekk han mente var fremtredende allerede i hans samtid. Han etterlyste handlinger som erkjenner mennesket som en del av naturen. Hans relasjonelle premiss kan leses som en oppfordring til å gå bak dikotomien menneske/natur og undersøke hvordan begge er gjensidig avhengige. Vi må erkjenne at også mennesket *er* natur. Dette har overføringsverdi til relasjoner mellom mennesker og ærfugl. Her er spørsmålet hva besøksforvaltningen også kan lære av røktinga gjennom å gi ærfuglen en stemme i forvaltningen. Videre kan man spørre hva som kjennetegner dagens besøksforvaltning i forhold til det relasjonelle? Hvilke interessenter gis en stemme. Hvis røktinga er grunnlaget for vern, skal ikke da forvaltninga skje på ærfuglens premisser gjennom røktinga og røkterne?

Metode

Dette arbeidet er en del av et forskningsprosjekt som heter Fuglan Veit. Prosjektet er videre tett knyttet til et tidligere kartleggingsprosjekt om sjøfuglpraksiser i regi av Tromsø Museum, som ble gjennomført på 1970-tallet. Dette prosjektet har gitt et rikt materiale som finnes på arkivet i Tromsø Museum. En sentral ambisjon i Fuglan Veit har vært å bruke deler av dette arkivmaterialet til å vekke til live tidligere praksiser og tradisjoner knyttet til sjøfugl langs kysten av Nord-Norge.

Det er videre to metodiske perspektiver som har vært sentrale verktøy i prosessen. Man har ønsket å jobbe etter det som i dag kalles samskapende metode (Røiseland, 2019). Dette innebærer kort og godt en ambisjon om å integrere partnere i hele forskningsprosessen og dermed bevege seg bort fra å forske *på* til å forske *med* informanter og prosjektpartnere. Dette inkluderer både røktere og forvaltningsaktører.

I dette arbeidet har jeg gjennomført til sammen fem semistrukturerte intervjuer. I tillegg har jeg deltatt på seminarer, møter i et rådgivende utvalg for Vega verneområde og en såkalt hekkeworkshop. I de sistnevnte har metodisk fokus vært på deltakende observasjon og «walk and talk»-metoden (Pranka, 2020).

Reiseliv, forvaltning og besøksforvaltning på Vega

Vega ble offisielt et UNESCO-verdensarvområde 4. juli 2004, og tilknyttet en stiftelse. Røttertradisjonen var sentral i grunnlaget for UNESCO-statusen som verneverdig kulturlandskap. Komiteens beskrivelse la spesielt vekt på at røktinga synliggjør kvinners arbeid i samspill med natur. I løpet av de snart 20 årene som har gått siden Vega fikk verdensarvstatus, har besøket steget fra 4 000–5 000 til 60 000 årlig, ifølge Hilde Wika, som er vertskapsleder på verdensarvsenteret, en stilling som også er knyttet til kommunens reiselivssjef. Hun legger til at overnattingskapasiteten er om lag 500 senger. I 2012 ble Vega merket som et bærekraftige reisemål som er en sertifisering som administreres av Innovasjon Norge¹. Turistinformasjonen er lagt til verdensarvsenteret og har vært driftet herfra siden 2020. Verdensarvsenteret har ikke noe formelt forvaltningsansvar, men beskriver sin rolle mer som en aktør som skal sikre verdiene som danner grunnlag for verdensarven. Det skal videre informere besøkende og sikre dialog med og mellom ulike interessenter som grunneiere, røktere, kommunen og statsforvalteren.

Den 5. mai 2011 ble verneområdestyret for Vegaøyen Verdensarvområde etablert. Her er det til sammen sju verneområder med forskjellige vernestatuser². Disse områdene utgjør 22 prosent av verdensarvområdet. Områdene er vernet for å sikre sårbare og truede naturtyper, eller for å ta vare på landskapets egenart. På kommunens hjemmeside kan en lese om hvordan en har valgt å organisere arbeidet og de skriver at:

Vega verneområdestyre består av tre politiske representanter; to fra Vega kommune og en fra Nordland fylkeskommune. Sekretariatet for verneområdestyret er en verneområdeforvalter som er ansatt hos Fylkesmannen i Nordland, men med kontorsted på Vega. Forvalteren skal sammen med styret se til at forvaltninga av verneområdene gjennomføres i samsvar med verneforskriftene for de enkelte verneområdene, naturmangfoldloven, nasjonale miljømål og internasjonale forpliktelser. (Vega kommune, 2023)

-
- 1 Dette er et tidsbegrenset merke, og Vega har ikke blitt resertifisert og innehar derfor ikke merket i 2023.
  - 2 Fuglefredningsområde, landskapsvernområde og naturreservat.

I tillegg er det opprettet det som kalles rådgivende utvalg. Tanken er at utvalget skal brukes for å løfte frem lokale stemmer i forvaltningsspørsmål og brukes i så måte som en høringsinstans. En tidligere verneområdeforvalter, beskriver utvalget som *agenter for verneområdet*. Videre er det opprettet det som kalles administrativt kontaktutvalg som avholder to møter i året. Utvalget består av leder for verdensarvsenteret, verneområdeforvalteren, landbrukssjefen i kommunen og reiselivssjefen i kommunen. I tillegg organiserer verneområdeforvalteren såkalte røktermøter, hvor alle registrerte ærfuglrøktere inviteres to ganger i året. Intensjonen med dette, ifølge verneområdeforvalteren, er å skape en arena for fuglerøktere der de dele erfaringer og kan foreslå forvaltningstiltak. I sum skal disse arenaene bidra til å ivareta både fuglefredningsområder og verneområder.

Du må tenke som ea – ærfuglrøkting på Vega

Ærfuglrøkting er en gammel praksis som på Sør-Helgeland kan spores så langt tilbake som til steinalderen (Jacobsen, 1988; Knutsen, 1988; Næss, 1998). Dette er i så måte et eksempel på både tidligere tilrettelegging og forvaltning, om enn ikke besøksforvaltning slik vi tenker på det i dag.

Som en del av forskningsprosjektet Fuglan Veit fikk jeg være med på det som blir kalt fuglevokterkurs. Formålet med arrangementet er å rekruttere nye ærfuglrøktere og å dele kunnskapen som røkterne har. I dag er det omtrent 20 aktive røktere på *værran*. Under besøket på Svinskjæret på Hysværøyan kom jeg i snakk med *Stein* som er en av de som driver en form for kombinasjonsnæring med ærfuglrøkting, overnatting og servering (Gåkkå Mathus). På spørsmålet om man kommer til å drive med ærfuglrøkting om 50 år svarer han: «Det blir nok mer som turisme. Det er ikke annen økonomi i dette.». En av de andre røkterne, *Marit*, reflekterer over hva verdensarvstatus har betydning når hun sier: «Vi hadde nok ikke drevet her hadde det ikke vært for verdensarvstatusen. Folk har blitt stolt over røktingen. Før var det noe man skammet seg over. Nå kommer turister hit for å se.»

Ærfuglen har som sagt vært sentral i verdensarvstatusen på Vega og har dermed også påvirket valgene i forvaltningsstrukturen. Forvaltninga som skjer

på Vega, er organisert gjennom arenaer hvor ulike interesser skal forsøkes ivarettatt. Det tidligere nevnte *rådgivende utvalg* ble slått sammen med *samarbeidsutvalget* i 2019. Videre har Vega verneområdestyre et administrativt kontaktutvalg, bestående av verneområdeforvalter, stiftelsens daglige leder, jordbrukssjef, miljøvern- eller plansjef fra Vega kommune. I tillegg arrangerer stiftelsen såkalte fuglevoktermøter to ganger i året. Formålet er å gi større plass til ærfuglrøktinga i forvaltninga. Stiftelsens leder kommenterer organiseringa som følger:

Rådgivende utvalg er en måte å forankre arbeidet på som foregår gjennom stiftelsen og verneområdestyret. [Her ønsker vi å] få inn faglag og grunneierrepresentanter som kan gi sine innspill og som blir orientert om det arbeidet som foregår. Så kan man fylle ut og kommentere i forhold til det. Det skulle sikkert ha vært flere møter også. Hvis vi skal se på pluss og minus her så skulle vi kanskje hatt et møte i året som er dialogbasert for det blir jo veldig enveis nå. Kanskje vi kunne hatt noe innlegg med et tema som vi kunne diskutert. Det er noe med den formen, hvor du har massivt med informasjon og du har en styreleder som leder, så blir det jo et helt annet format enn om folk sitter i grupper og prater om ting.

I samtaler med røkterne er vi innom temaet om hvorvidt ærfuglen og røkterne blir hørt i lokal forvaltning. En av røkterne sier:

Det er jo ordføreren som styrer rådgivende utvalg. Det ikke han vil snakke om det sier han at vi tar en annen gang. Du kommer ikke så langt. Det har ikke vært en arena for å diskutere ea [ærfugl]. På fuglevoktermøtene diskuterer vi ea. Jeg har til og med fått høre at vi er noen særinger, at vi ikke liker folk. Men det er jo ikke slik. Vi kan bare ikke ha folk med oss hele tiden.

En annen røkter legger til:

Jeg har sagt at jeg synes de [forvaltninga] forstår for lite. De kunne vært sammen med oss 14 dager. Det er viktig for dem som sitter på kontorene her. Nei, det har vi ikke tid til sier de, men da sier jeg

det er jo dette dere skal prate om og ta vare på. De forstår det ikke når de kommer bare en tur i godværet. Noen tror at det vi gjør er bare ferie. Jeg spurte for eksempel fylket om det var ea eller ørna som skulle vike. Det var ea. De forstår ikke hva vi holder på med.

Stiftelsens leder peker videre på en reel utfordring med forvaltninga som kulturbærende tiltak.

Hva skjer ved et generasjonsskifte nå hvis øyene blir privatisert av nye eiere som egentlig ikke er interessert i skjøtsel, bygningsvern eller ærfugltradisjon. Kan vi gjøre noe, og hva kan vi evt gjøre? Det er jo ikke driveplikt på de eiendommene som selges. Kan man ha en form for informasjonsvirksomhet som gjør at nye eiere oppmuntres til å inngå nye avtaler med for eksempel sauebønder [om beite på øyene]. Man kan ikke sitte passivt å se på at det skjer. Man må jo på en eller annen måte ha en proaktiv holdning. Det er jo kommunen som er forvaltningsansvarlig gjennom plan- og bygningsloven utenfor verneområdene og verneområdestyret i verneområdene. Man må ha en strategi på dette.

På spørsmålet hvorfor en har valgt gjeldende form for organisering, reflekterer hun videre:

Kanskje man må begynne å tenke mer dialogbasert. Da kunne man hatt ett møte med planer og strategier og ett møte der man legger fram et tema, slik at noen kan presentere hva de har jobbet med. For eksempel Maybritt i Innværet, det er jo helt fantastisk hva hun har gjort med slåtten der ute.»

I det praktiske arbeidet med ærfuglrøktinga vil relasjonene til fuglen være fremtredende. Flere av røkterne påpeker for eksempel hvor vare ærfuglene er. På samme måte som røkterne kjenner de ulike individene av ærfugl, kjenner fuglene røkterne og er skeptiske til andre. Røkterne konstaterer at tiltakene de gjør har til hensikt å legge til rette for at fuglen skal komme tilbake, at de kan føle seg trygge. Tilretteleggingstiltakene er mange, fra stier til hus eller såkalte *ébaner*. Det er mange som bruker metaforer for hjem eller bolig i tilretteleggingstiltakene. En av røkterne sier: «Vi har jo en lang 'søkerliste' for naustet. Her holder en seg tørr og er trygg for rovfugl. Men vi har jo husokkupanter». På spørsmål om hvem dette er utdyper røkteren at det er snakk om silender,

og fortsetter: «Vi har jo gjort noen endringer gjennom årene. Vi har begynt med nye byggematerialer og det er ikke bare folk som har fått større hus. Jeg har ikke mange hus igjen etter mamma. Jeg synes de er for små. Jeg har utvidet med ett soverom og større gang, ha ha.» En annen røkter kommenterer utviklinga med reiseliv og hvordan dette påvirker fuglen: «Det er så mange som vil komme og se, men det går ikke. Det kan ikke være noen turistplass. At de kommer på land. Når de [ærfuglen] ser et fremmed ansikt [...] .de er akkurat som oss. De kjenner folk, de kjenner sine, og de kjenner oss. Du ser det på dem.»

«Den der verdensarven er ikke bare, bare», sier Solveig, som er en av ærfuglrøkterne. «Det er jo så mange turister, men å si det er jo som å banne i kirka. Det er jo ikke alle [turistene] som vet hva de skal gjøre. De drar jo der bare lokale gikk før». En annen røkter forteller om hva som kreves av forståelse for ærfuglen: «Du må leve deg inn i fuglelivet. Du må tenke som ea. Det er ingen som ønsker å bli forstyrret når en skal føde. Det liker ikke fuglene heller. Man må ta det på fuglene sine premisser og ikke tenke på seg selv.»

Det er ikke bare ærfuglen som tilskrives menneskelige kvaliteter. En av røkterne forteller om hvordan han fant en hubro som hadde satt seg fast i et garn: «Fuglen var jo fanget, men den oppførte seg helt rolig når jeg nærmet meg. Da jeg skar den løs bukket og takket den før den fløy sin vei.»

Sitkagran, hegre, blåskjell, oppdrett og ærfugl – et relasjonelt felt

Under et møte i rådgivende utvalg blir jeg oppmerksom på en aktør i diskusjonen rundt predatorbekjempelse som jeg ikke forsto koblinga til. En av røkterne nevnte problemet knyttet til sitkagrana. Dette er en introdusert art som, som så mange andre steder, har blitt plantet der som ledd i skogskjøtsel i etterkrigstida. I senere diskusjoner ble jeg gjort oppmerksom på det som er åpenbart for deltakerne, nemlig at sitkagran representerer det beste hekkeområdet for hegre. Hegre er også en ny art i regionen og representerer en predator som blant annet har ærfuglegg som en del av sin diett. Sitkagran er også for røkterne på Vega ensbetydende med hegre og en trussel for ærfu-

glen. I forlengelsen av dette, i det man kan kalle ærfuglens kosmologi, er blåskjell en viktig næringskilde. Ærfuglens næringstilgang er imidlertid et tilbakevendende tema blant røkterne. Flere av dem uttrykker bekymring for konsekvensene av lakseoppdrett i forhold til ærfuglens mattilgang. Ærfuglen tiltrekkes laksemerder på grunn av blåskjella som fester seg her. Flere stiller spørsmålstegn ved effektene av oppdrettsnæringa i forhold til skjell, fisk og ellers livet i havet. Dette er et eksempel på hvordan det relasjonelle kommer til uttrykk gjennom røktertradisjonen og hvordan praksisen hviler på kunnskap som understreker det relasjonelle med en stedsspesifikk logikk. Denne logikken binder sammen det som tilsynelatende ikke har noen forbindelser, som sitkagran og blåskjell.

Naturens verdi i forvaltninga

All naturforvaltning har, både som praksisfelt og politikk, en iboende verditilskrivelse. Dette kommer til syne både eksplisitt og implisitt. Marit Ruge Bjærke (2018) argumenterer for eksempel med at det de siste 15–20 årene har vært en dreining i norsk miljøpolitikk fra å fremme naturens egenverdi til en økonomisk verditilskrivelse. Et eksempel på hvordan dette kommer til uttrykk finner hun i begreper som *økosystemtjenester* og lignende (Bjærke, 2018). Dette perspektivet kan kobles til tankegods fra Arne Næss og hans dypøkologi som har insistert på å fremme et natursyn som anerkjenner verdi utover det som dekker menneskets behov (se også kapittel 7).

Verdispørsmålet er også underliggende i besøksforvaltninga, hvor man har en implisitt ambisjon om forvaltning *av* eller *for* mennesker. Det biosentriske har derfor stått i opposisjon til det antroposentriske. Begge paradigmenene har vært til stede i norsk besøksforvaltning som en friksjon mellom ulike kunnskapsgrunnlag. Besøksforvaltningas epistemologi har produsert ontologier som ikke tar høyde for det mer-enn-menneskelige eller forstår det som *en del av* det menneskelige. Likevel er dette kunnskapsgrunnlaget forvaltninga arbeider utfra, og det er i stor grad bestemmende for hvordan opinionen forstår verden og de behova forvaltninga skal imøtekomme. I det følgende ønsker jeg å identifisere handlingsrommet for ei forvaltning som ser forbi tiltak *for* eller *mot* mennesker, og å diskutere hvordan besøksforvaltning skjer *mellom* mennesker og andre arter – en relasjonell forvaltning.

Gregory Bateson er kjent for å ha stimulert til tverrfaglig samarbeid. Han var tidlig kjent for sitt arbeid innen sosialantropologi og senere psykologi (Eriksen, 1998). Bateson har blitt kreditert for å ha vært forut for sin tid når det gjelder å advare mot globale utfordringer (Goodbun, 2010). Hans gjennomgående ambisjon har vært å gjøre oss oppmerksomme på hvordan måter å forstå natur på ikke har vært statiske eller blitt etablert uten et rasjonale i et steds praksiser. På 1960-tallet beveget han seg mot en forskningsinteresse for kommunikasjon mellom mennesket og andre arter – hvor han i konsekvens etterlyser det relasjonelle i våre møter med natur. Batesons budskap om å løfte fram det relasjonelle ble derfor definerende for det som kan betegnes som økologisk tenkning. Litt enkelt kan man si at handling produserer kunnskap som igjen reproducerer handlinger. Batesons bidrag kan dermed ses som et forsøk på å koble det kognitive og epistemologiske. Med andre ord peker han på at måter å forstå, oppfatte og handle på i forhold til natur og andre arter som også former vår oppfatning om kunnskap. Denne kunnskapen danner videre grunnlaget for hvordan vi former vår eksistens i og med natur. Det er kanskje ikke overraskende at et bakenforliggende retorisk spørsmål som kan leses ut av et av Batesons mest siterte verk, *Steps to an ecology of mind*, er hva vi [mennesker] er. Han sier:

Den individuelle bevisstheten (*mind*) er iboende, men ikke begrenset til bare kroppen vår. Den er også iboende utenfor kroppen hvor den er del av en bredere bevissthet hvor det individuelle kun er en del av et større system. [...] [bevisstheten] er derfor iboende i det totale sammenkoblede sosiale nettverk i et større økologisk system som vi er en del av». (1979, s. 467)

Bateson oppfordrer oss dermed til en epistemologisk dreining som setter oss i stand til å produsere ontologier som knytter sammen delene og helheten. Bateson bruker videre skillet mellom levende (*creatura*) og ikke-levende (*pleroma*) (som han adopterte fra psykoanalytiker Carl Gustav Jung). For Bateson representerer dette et konstruert skille som skaper en fremmedgjøring til naturen, eller sagt på en annen måte, en fremmedgjøring fra vår egen naturlighet. I sine tidligere arbeider viste han at det finnes kulturer som fremmer en mer holistisk tenkning omkring vår bevissthet og selvet – en tenkning som produserer andre handlingsvalg enn det som er dominerende i vesten. Det relasjonelle i et kollektivt rasjonale, eller det vi gjerne omtaler som *intersubjektivitet*, former individets evne til å se andre sammenhenger eller måter å forstå menneskers relasjon til natur på. Motstykket er det han

betegner som modernitetens epistemologiske feilslutning. Konsekvensene av dette er det han, forut for sin tid, kobler til blant annet globale utfordringer som klimakrisen. I *Pathologies of epistemology* (i Bateson, 1972), sier han:

[La oss si at] du bestemmer deg for å bli kvitt biprodukter av menneskelig aktivitet [giftstoffer fra industri] og at Lake Erie er et egnet sted for å kvitte deg med disse. Du glemmer da at det øko-mentale systemet Lake Erie er en del av ditt bredere øko-mentale system. Hvis Lake Erie drives til vanvidd er galskapen innlemmet i det større systemet av tanker og opplevelser». (1972, s. 484, min oversettelse)

Dette kan leses som en oppfordring til å finne veien ut av en tankegang som i sum skader måten mennesker handler på i sin relasjon til naturen. Dette utviklingstrekket skaper en fremmedgjøring hvor deler er løsrevet fra en helhet som vår eksistens avhenger av. I så måte kan Bateson forstås dithen at han ønsker å bryte opp dikotomien natur/menneske. For Bateson kommer dette til uttrykk i historier og mytologier om naturen. Han sier:

Å tenke gjennom historier [i kraft av deres betydning] isolerer ikke mennesker som noe som er adskilt fra sjøstjerner [eller ærfugl] og sjøanemoner [eller blåskjell] kokospalmene [eller sitkagran]. Det er snarere slik at om verden skulle være uløselig knyttet sammen [...] så må tanker i form av historier deles av all bevissthet, være seg mennesket, skog eller sjøstjerner. Kontekst og relevans må da ikke bare karakterisere all såkalt atferd (de historiene som projiseres ut i «handlinger»), men også alle de interne historiene, sekvensene av sjøanemonenes oppbygning. Embryologien må på en eller annen måte være laget av de samme historiene. Og bak det igjen, den evolusjonære prosessen gjennom millioner av generasjoner der sjøanemonene, som deg og meg, blir til – også den prosessen må være av historier». (Bateson, 1979, s. 12–13)

Mens sammenhengen mellom ærfugl, blåskjell, sitkagran, hegre og oppdrett er internalisert og habituert hos mange av røkterne på Vega, er det ingen selvfølge at dette er verdigrunnlag og forståelser som finnes i praktisk besøksforvaltning.

For Bateson er det videre et underliggende epistemologisk premiss at å snakke om noe er med på å endre det. Han legger til at dette ikke nødvendigvis betyr en endring til det bedre eller det verre, men at det handler om hvem, hva og hvor, eller historiens kontekst. Dette minner om diskursen omkring «mer-enn-det-menneskelige» som har fått fotfeste de senere årene. Her tales det om en *relasjonell ontologi* (se Haraway, 2013; Lorimer, 2015; Puig de la Bellacasa, 2017). Sporene etter Bateson er åpenbare når det slik inviteres til verdensanskuelser som anerkjenner et relasjonelt premiss i menneskers samhandling med natur og andre arter.

Batesons overordnede ambisjon kan ses som en oppfordring til å identifisere verktøy som setter oss i stand til å utforske ulike former for subjektivitet, og i konsekvens forstå vår relasjon til disse. Disse skrittene mot en økologisk relasjonell tenkning, åpner for å inkludere mennesket i naturen, selv om de færreste anser seg som en del av den. Ærfuglrøktinga som praksis minner oss imidlertid om naturens relasjonelle karakter. I biologien har tanken om det relasjonelle blitt betegnet som økosystem. Det som er problemet – et problem som adresseres i dette kapittelet – er at dette ikke implementeres i natur- eller i besøksforvaltninga.

Mot en relasjonell besøksforvaltning

Vega opplever økt interesse utenfra og er derfor avhengig av en tilrettelegging for reiseliv, på en måte som ikke går på bekostning av ærfuglen og røktingen. Ærfuglrøkting som praksis egner seg til å stille det retoriske spørsmålet om hvem de besøkende er og understreker at det finnes mange former for tilrettelegging. At røktinga krever tilrettelegging for årlige besøk av ærfuglen, er imidlertid ikke en del av besøksforvaltninga. Men behovene og kunnskapen betegner det som en relasjonell praksis som må gis plass i den besøksforvaltninga som skal bidra til å styre utviklinga av reiselivet på Vega. Medbestemmelse er et stadig viktigere prinsipp i naturforvaltning, men det er likevel ikke åpenbart hvordan naturen skal kunne ha en stemme i forvaltninga.

Bateson gjør oss oppmerksom på at ordet *dyr* (*animal* på engelsk) har en etymologisk opprinnelse i det greske ordet *animus*, som betyr utstyrt med bevissthet eller ånd (Bateson, 1979, s. 5). Denne innsikten karakteriserer også en ontologi rundt ærfuglrøktinga på Vega. Tilskrivelsen av fugler som bærere av menneskelignende egenskaper er også beskrevet i analyser av ærfuglrøkting på Vega. Antropologen Bente Sundsvold beskriver røktinga som en gjensidig og flerartslig tillitsbasert praksis (Sundsvold, 2015, s. 255). Kritikerne vil kunne hevde at vi tillegger dyrene menneskelige egenskaper, og gjør en romantisering eller antropomorfisk feilslutning. Røkternes beskrivelser av ærfugl og forvaltning som er presentert i dette kapitlet, vitner om det Sundsvold (2015) beskriver som en tillitsbasert relasjon – en forståelse som inviterer oss til å vende tilbake til spørsmålet om hvem og hva vi forvalter når vi snakker om besøksforvaltning. Og kanskje like viktig, hvem er de besøkende?

Norsk naturforvaltning og besøksforvaltning er på ingen måte ensartet når vi snakker om hvilke verdier som tilskrives tiltakene som gjøres. På mange måter kan vi si at de ulike forvaltningstradisjonene representerer et spenningsforhold mellom det biosentriske og det antroposentriske. Hvorfor, hva og hvordan vi forvalter er derfor gjenstand for forhandling og dermed et dynamisk felt. Besøksforvaltninga på Vega er i så måte intet unntak.

Men spørsmålet er om besøksforvaltninga noen gang blir relasjonell så lenge den står i et spenningsforhold mellom det antroposentriske og det biosentriske? Hvis vi følger Bjærke (2018) er den dominerende retorikken rundt dagens naturforvaltning preget av en økonomisk verditilskrivelse hvor tanker om naturens egenverdi har måttet vike plass. Ærfuglrøkterne er åpenbart bærere av en relasjonell praksis og en økosentrisk verditilskrivelse. Dette er godt egnet til å reprodusere eierskap til forvaltningspraksis, tilhørighet til stedene der det praktiseres, og ikke minst omsorg for natur. Ved hjelp av aktører som stiftelsen Verdensarvsenteret, har man også åpnet døren på gløtt til en relasjonell tenkning. Men som lederen på senteret påpeker, kunne man ha lyttet mer. Ærfuglrøktinga som praksis avhenger av en tilpasning som dekker både menneskets og fuglens behov. I så måte vil ærfuglrøktinga representere en uformell adaptiv forvaltning, hvor endringer i ærfuglens økosystem blir en naturlig del av tilrettelegginga som røkterne gjør. Røktertradisjonene hviler derfor på et relasjonelt premiss. Å *tenke som ea* krever kunnskap om sammenhenger som kanskje ikke er åpenbare før man erfarer hvordan sitkagran er forbundet med ærfugl som igjen er forbundet med blåskjell. Det relasjonelle er,

som Bateson påpeker, kontekstuel – det er stedspesifikt. Men i en forlengelse av dette resonnementet ligger det også en erkjennelse av noen større globale sammenhenger. Ærfuglrøktinga foregår ikke i et vakuum, men er relasjonell også på et globalt plan. Spørsmål om fuglenes eksistensgrunnlag handler også om de store felles spørsmålene om global oppvarming og dens betydning for migrasjon og bestandssvingninger hos fugl.

Konklusjon

I *samforvaltningslitteraturen* (co-management) ligger det et premiss om at forvaltning skjer mellom mennesker, og den kanskje viktigste motivasjonen ligger i å gi stemmer til lokale aktører. Dette er stemmer som representerer en annen kunnskap enn den som de offentlige forvaltningsaktørene vanligvis hører og fremmer. Samforvaltning som teori- og praksisfelt har ikke inkludert natur og andre arter med en egen stemme – en stemme som går ut over menneskelige behov. På Vega har dette gitt et handlingsrom til indirekte å gi nye arter som ærfugl, men også hegre, sitkagran og blåskjell, medbestemelsesrett i forvaltningen. Men skal vi følge Batesons resonnement, vil det kreve mer enn å invitere aktører som er bærere av en relasjonell naturlogikk. Forvaltninga må samskapes på relasjonelle premisser.

I dette kapittelet har jeg argumentert for at en må se en relasjonell besøksforvaltning som en mulighet til å gi ærfugl en stemme som en aktør. Dette hviler på en ontologi som har eksistert lenge i ærfuglrøktinga men som fremdeles ikke er blitt integrert i offentlig naturforvaltning generelt og besøksforvaltninga spesielt. En besøksforvaltning som anerkjenner det flerartslige vil ha mye å vinne på å erkjenne ærfuglrøktingas relasjonelle premiss. Først da kan vi se besøksforvaltning i et fugleperspektiv og tenke som ea.

Referanser

- Bateson, G. (1972). *Steps to an ecology of mind: Collected essays in anthropology, psychiatry, evolution, and epistemology*. Ballentine.
- Bateson, G. (1979). *Mind and nature*. Fontana.
- Bjørke, M. R. (2018). Hvor ble det av naturens egenverdi? *Nytt norsk tidsskrift*, 35(1), 7–21.
- Carlsen, T. (2013). *Nordisk ærfugldun – Kunnskapsutveksling mellom Norge, Island, Grønland og Færøyene*. Bioforsk Rapport nr 8 (108). Bioforsk Nord.
- Eriksen, T. H. (1998). *Små steder–store spørsmål. Innføring i sosialantropologi*. Universitetsforlaget.
- Goodbun, J. (2010). Gregory Bateson's ecological aesthetics – An addendum to urban political ecology. *Field: a free journal for architecture*, 4(1), 35–46.
- Haraway, D. J. (2013). *When species meet* (Vol. 3). University of Minnesota Press.
- Knutsen, N. M. (1988). Handelssteder og nessekonger. I N. M. Knutsen (Red.), *Nessekongene. De store handelsdynastiene i Nord-Norge* (s. 11–14). Gyldendal Norsk Forlag.
- Lorimer, J. (2015). *Wildlife in the Anthropocene: Conservation after nature*. University of Minnesota Press.
- Næss, I. E. (1998). *Egg- og dunvær i Vega. Med ea som husdyr*. Sentraltrykkeriet AS.
- Pranka, M. (2020). The walk-and-talk methodology–Researching place and people. I *SHS Web of Conferences*, 85, 1–7.
- Puig de la Bellacasa, M. (2017). *Matters of care: Speculative ethics in more than human worlds*. University of Minnesota Press.
- Røiseland, A. & Lo, C. (2019). Samskaping – nyttig begrep for norske forskere og praktikere? *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 35(1), 51–58. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2936-2019-01-03>
- Sundsvold, B. (2015). «Den nordlandske fuglepleie» – herligheter, utvær og celeber verdensarv mellom tekster og praksiser i Vegaøyen. [Doktorgradsavhandling]. UiT Norges arktiske universitet.
- Vega kommune. (2023). *Verneområdestyret*. Hentet 7. desember fra <https://www.vega.kommune.no/tjenester/natur-miljo-og-naring/natur/verneomrader/verneomradestyre/>

